

ИНСТИТУТ ЗА СОЦИАЛНИ И СИНДИКАЛНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ
КЪМ КНСБ

СОЦИАЛНА ЕВРОПА

Брой 2

юли, 2012
София

СЪДЪРЖАНИЕ НА БРОЯ

МЛАДЕЖИТЕ ПО ВРЕМЕ НА КРИЗА

стр. 3

Изготвил броя:

Даринка Кирчева

МЛАДЕЖИТЕ ПО ВРЕМЕ НА КРИЗА

Сравнителен анализ

Един от лайтмотивите на испанското движение на “възмутените” през 2011 г. е „*Toma la plaza*„, превземи площада. Този лозунг означава едновременно физическото завземане на площада, Пуерта дел Сол, и по-образно заемане на общественото пространство, вземане на думата, заемане на своето място в обществото. За да намерят място в обществото, младежите се борят за самостоятелност и възможност сами да решават съдбата си, в личен и колективен план.

Въпросът за младежите е поставен в сърцевината на европейската стратегия „за заетост и интелигентен, устойчив и всеобхватен растеж“, наречена „Европа 2020“ и приета от Европейския съвет. От определените пет големи цели, две са фокусирани върху младежите, едната свързана със заетостта, другата с образованието. Тези две цели имат числено изражение чрез три целеви показателя, които следва да се достигнат до 2020 г. – 75% от населението между 20 и 64-годишна възраст ще трябва да имат работа; делът на младежите, напуснали преждевременно системата за образование и обучение, трябва да спадне под 10%; най-малко 40 % от лицата във възрастовата група 30-34 години трябва да имат диплома за висше образование.

Настоящият анализ си поставя за цел да проследи положението на младежите на пазара на труда от избухването на кризата досега, ответните мерки в държавните политики, реакциите, движенията и представителството на младежите. Тези въпроси не са нови. Сегашното влошаване на положението изглежда донякъде познато. То е сравнимо с наблюдаваното през предишни периоди на икономически застои, които сякаш се забравят след изминалото десетилетие, белязано от спад на безработицата, нарастване на заетостта и общо взето чувствително подобрене на положението на младежите на пазара на труда. Отражението на голямата рецесия, започнала през 2008 г., и нейните последици изглеждат много дълбоки и трайни отколкото при предходните конюнктурни сривове. Тази глобална криза засяга особено тежко младежите на трудовия пазар и най-общо затруднява приобщаването им в обществото. Най-вероятно тя ще остави дълбоки следи върху бъдещото им развитие.

Младежта като понятие

Младостта е преди всичко обществено понятие, определено като житейски период между детството и зрелостта, което поставя

въпроса за долните и най-вече горните възрастови граници, които следва да се отчитат. На каква възраст човек достига зрелостта? На 18 години, на 25 години, на 30 или дори 35 години? Преходният период между детството и началото на самостоятелния живот се разглежда като преминаване през различни етапи – завършване на обучението, постъпване на сигурна платена работа, отделяне от родителите. От тази гледна точка в развитите страни младостта продължава по-дълго от преди, но с големи разлики между отделните страни. Удължаването на периода на младостта е следствие от преобразуванията в образователните системи, в семейството и на пазара на труда. Възрастовите граници на този преходен период могат да се променят според условията, в зависимост от семейната солидарност, образователните системи и социалните политики. Тези три определящи елемента са системообразуващи и очертават твърде различни модели на преминаване към зряла възраст в развитите страни.

В това отношение най-силен е контрастът между северните европейски страни, в които съществуват високи по размер социални трансфери за обучаващите се или търсещи работа младежи, и южноевропейските страни, в които семейството остава главната опора. При това положение, семейната структура, връзката образование - работа и системите за социална защита се явяват главните структуроопределящи фактори за професионалната реализация на младежите. Кризата значително усложни преминаването на етапите към зрелостта – постъпването на работа и отделянето от семейството.

Освен това, необходимо е да се отхвърли представата за хомогенен състав на младежта. В редица трудове се изтъква, че социалните различия между младежите от различни среди имат много по-голяма тежест от разликите между поколенията. Насочи ли се вниманието към икономическото и социалното положение, общата категория младежи може да се окаже измамна, а анализите, изхождащи от „средното“ положение на младежите и поставящи акцент върху конфликта между поколенията, са неуместни и несъстоятелни.

Във всички страни положението на младежите на пазара на труда значително се различава според квалификационно-образователното им равнище и социалния им произход или общественото положение на родителите им; според пола и семейното положение; според региона или общината (а оттук и според местното състояние на пазара на труда); според цвета на кожата; според географския или национален произход, реален или предполагаем; според здравословното състояние и т.н.

Сравнителният преглед на страните от ЕС потвърждава, че възрастта и полът играят централна и твърде дискриминираща роля за положението на пазара на труда. От ключово значение са и други фактори, като дипломата, националността или страната на произход (каре 1).

Особено влошено положение на младежите от 2007 г. насам

Голямата рецесия доведе до свиване на заетостта и рязко покачване на безработицата – в периода 2008-2010 г. в Европа са съкратени 5 милиона работни места. Повишаването на безработицата и спадът на заетостта имат различен обхват в отделните страни. Най-засегнатите в Европа са Испания, Ирландия, Гърция и балтийските страни. В САЩ свиването на заетостта също придобива изключителен размах. В Германия, Австрия и Белгия, напротив, ръстът на безработицата е много умерен.

Ниво на безработица според диплома, националност или страна на произход

Образователно-квалификационното равнище, което е свързано със социалния произход поради значителното предаване на неравенствата от поколение на поколение, е основен фактор за обяснение на безработицата (таблица 1). Освен това, поради сегашната криза нивото на безработица при младежите с по-ниско образование се е повишило много повече отколкото при висшистите, въпреки че и при тях безработицата значително се е увеличила – в периода 2007-2010 г. покачването в ЕС е средно с 4,9 пункта за висшистите (при 7,4 за младежите с по-ниско образование), като се е повишило с над 15 пункта в Испания, с 10 пункта в Ирландия, Гърция и Унгария. Други важни фактори са националността или географският произход. Безработицата при чуждестранните младежи от трети страни във възрастовата група 15-24 години достига средно 30,3 % в ЕС през 2010 г. при 20,4 % при младежите от националността на съответната страна. Подобен извод се налага и ако се сравнят нивата на безработица при младежи, родени в чужбина, и младежи, родени в съответната страна. Освен това, през периода 2007-2010 г. тази разлика се увеличава, като чуждестранните младежи и младежите, родени в чужбина, заплащат по-тежка дан на кризата, въпреки значителните различия между отделните страни.

Таблица 1. Безработица при възрастовите групи 15-24 и 25-39 години според образователното равнище през 2010 г. и изменение в периода 2007-2010 г.

	15-24 години				25-39 години			
	Безработица 2010 (в %)		Изменение 2007-2010 (пунктове)		Безработица 2010 (в %)		Изменение 2007-2010 (пунктове)	
	Ниво 0-2	Ниво 5-6	Ниво 0-2	Ниво 5-6	Ниво 0-2	Ниво 5-6	Ниво 0-2	Ниво 5-6
ЕС 27	27,4	16,3	7,4	4,9	19,6	6,3	7,6	1,9
Белгия	35,9	13,1	6,8	1,6	21,6	4,7	2,6	0,9
България	39,5	..	10,0	..	26,0	5,0	5,9	2,6
Дания	15,1	..	6,3	..	12,2	5,6	6,6	2,0
Германия	13,4	..	-2,3	..	20,3	3,2	-1,2	-0,3
Ирландия	44,9	18,4	27,5	12,9	31,3	7,6	21,7	4,9
Гърция	31,2	42,9	13,4	10,9	15,9	13,9	6,1	4,0
Испания	49,6	28,9	29,2	15,3	29,9	13	19,4	7,2
Франция	36,3	13,8	6,1	1,3	21,0	5,6	5,3	0,2
Италия	30,9	23,1	8,4	3,8	12,8	9,6	4,1	2,4
Унгария	41,4	22,2	10,9	9,9	29,3	5,8	8,6	8,6
Холандия	11,8	5,3	3,4	..	8,1	2,4	3,4	1,1
Австрия	11,8	..	-0,6	..	12,1	3,0	1,6	0,1
Полша	30,1	20,7	7,3	0,7	20,6	5,4	1,3	0,5
Португалия	22,3	26,1	6,1	0,2	14,5	7,8	5,0	-1,7
Румъния	15,8	28,9	-2,8	7,8	8,6	5,6	-0,8	3,0
Финландия	31,3	..	5,5	..	16,3	5,0	5,2	1,4
Швеция	38,9	14,6	9,4	2,3	18,5	5,1	5,3	1,1
Великобритания	34,1	12,1	7,7	4,6	15,3	3,8	6,9	1,7

Ниво 0-2 : Предучилищно, начално и основно образование

Ниво 5-6 : Висше образование

.. незначително.

Източник : Евростат, Ежегодно изследване на работната сила

Отражението на кризата върху заетостта не е еднакво в отделните страни, тъй като е различно и влиянието ѝ върху икономическия растеж. Но освен това твърде различна е и връзката между рецесията и заетостта. Тези разлики се дължат на множество фактори – структура на икономиката, политика по заетостта, динамика на възнагражденията, намаляване на работното време, механизми за частична безработица и др.

В редица изследвания се проследява реакцията на заетостта (или на безработицата) по време на рецесията, т.е. от 2007 до 2009 и началото на 2010 г. Това позволява да се сравни степента на ”гъвкавост” на заетостта или бързината, с която се реструктурира

заетостта. Резултатите са еднозначни – страните с бърза и значителна промяна на заетостта се характеризират със слаба защита на труда. Това са най-вече Испания и САЩ, но и в по-малка степен Исландия, Ирландия, Португалия, Дания, Франция, Гърция и балтийските страни. Обратно, заетостта реагира слабо (дори отрицателно) в страни като Германия, Австрия, Белгия, Холандия и Италия, които използват успешни механизми за частична безработица и най-общо мерки за вътрешна гъвкавост в предприятията, за да омекотят влиянието на кризата върху заетостта и безработицата.

Отражението на рецесията върху заетостта в началото на кризата обаче се променя с течение на времето – рецесията оказва по-късно влияние върху заетостта, поради което е важно да се обхване по-дълъг период - 2007-2010 г. и анализът да се съсредоточи върху страните със значителен спад на икономическата активност в този времеви отрязък. Следва да се сравни какви промени са настъпили в заетостта и безработицата според възрастта, какви са отраженията при младите и по-възрастните. В страните, в които нивото на безработица, и без това по-високо при младежите, значително се е повишило (най-вече страните от Южна и Югоизточна Европа), младежката безработица достига върхови стойности. Положението на младежите се е влошило и в страни с общо ниска безработица, успели да преживеят кризата без особени затруднения, но в които младежите заплащат висока цена, като Швеция и Финландия, където младежката безработица бележи много голям ръст.

В ЕС младежката заетост процентно е намаляла много повече от общата заетост и икономическата дейност през периода 2007-2010 г. Средно спад на БВП с един пункт е съпроводен с 5,9% намаление на младежката заетост (0,7% намаление на общата заетост) и нарастване на младежката безработица с 13,6% (18,2% нарастване на общата безработица). За периода 2007-2010 г. най-силен спад на младежката заетост се наблюдава в Испания, Португалия и Ирландия, където намаляването на БВП води и до голямо увеличение на младежката безработица. Младежката безработица нараства и във Франция, Исландия и Великобритания, страни, в които устойчивостта или слабото увеличение на броя неактивни младежи не смекчава нарастването на младежката безработица вследствие на свиването на заетостта.

**По-голямо съкращение на работни места за младежи –
причини и последици**

Структурата и динамиката на пазара на труда обясняват в значителна степен по-големия срив в трудовото положение на младежите – те са свръхпредставени във временната заетост (срочни договори, временна работа), подложени са на по-голяма мобилност или нужда да търсят работа и се намират в центъра на сътресенията на пазара на труда, които често затрудняват постъпването на работа.

Таблица 2. Временна заетост през 2010 г. (в % от общата заетост)

	15-24 а	25-54 б	Съотно- шение а/б	15-24 М	15-24 Ж	25-54 М	25-54 Ж
ЕС 27	42,1	11,3	3,7	42,0	42,2	10,5	12,1
Австрия	37,0	4,9	7,6	40,8	32,6	4,6	5,2
Германия	57,2	9,7	5,9	58,8	55,5	9,2	10,4
Швеция	57,1	10,9	5,2	51,0	63,1	9,3	12,6
Франция	54,9	11,0	5,0	52,6	57,7	9,6	12,3
Белгия	30,4	6,5	4,7	27,2	34,4	5,2	7,8
Ирландия	30,4	6,8	4,5	30,1	30,6	6,2	7,5
Италия	46,7	11,1	4,2	44,9	49,3	9,3	13,2
Румъния	3,9	1,0	3,9	3,9	3,6	1,1	0,8
Холандия	48,3	13,2	3,7	47,9	48,7	12,0	14,5
Исландия	31,4	9,3	3,4	32,8	30,1	8,4	10,2
Финландия	43,0	12,9	3,3	40,9	44,9	9,1	16,8
Дания	21,6	6,6	3,3	25,4	17,7	5,4	7,8
Великобритания	13,7	4,6	3,0	14,3	13,0	4,0	5,2
Унгария	24,9	8,9	2,8	24,0	25,9	9,3	8,4
Полша	64,6	23,5	2,7	61,8	68,3	23,9	23,1
България	10,2	3,9	2,6	10,9	9,1	4,4	3,4
Гърция	30,4	11,7	2,6	27,8	33,9	10,4	13,3
Португалия	55,6	21,4	2,6	52,3	59,4	20,9	21,9
Испания	58,6	23,9	2,5	58,7	58,4	22,9	24,9

Страните са класирани в низходящ ред по съотношението между дела на временната заетост при младежите и при по-възрастните

Източник: Евростат

Спирането или намаляването на новите назначения вследствие на кризата засяга най-вече младежите. Този фактор в комбинация с още пет съвкупности от фактори обяснява по-тежкото отражение на кризата върху младите и различията между отделните страни – отрасловата структура на икономиката и по-голямата тежест на кризата в отраслите, в които се спират новите назначения и в които

младежите имат висок дял; разминаването между квалификацията на младежите и потребностите на предприятията; структурата на пазара на труда, която може да бъде по-благоприятна за по-възрастните работници за сметка на новопостъпилите, особено на младите; различните форми на колективно договаряне, някои от които могат да не благоприятстват младежката заетост, особено когато колективните договори насърчават реструктурирането чрез вътрешна гъвкавост, например чрез намаляване или гъвкава организация на работното време; пенсионните реформи и съпътстващото задържане на работа на възрастните работници.

При влошеното състояние на пазара на труда част от младежите са го напуснали или не са се включили в него, било защото са обезсърчени, било защото търсят убежище в образователната система. Без това повишаване на дела на неактивните младежи, младежката безработица щеше да бъде много по-голяма.

Таблица 3. Заетост, неактивност, безработица при младежите от 15 до 24-годишна възраст – изменение в пунктове за периода 2010-2011 г.

	Изменение на коефициента на заетост		Изменение на коефициента на неактивност		Изменение на коефициента на безработица	
	Мъже	Жени	Мъже	Жени	Мъже	Жени
ЕС 27	-0,3	-1,0	0,7	0,3	-0,8	0,7
Гърция	-9,5	-5,8	1,9	0,7	10,8	9,4
България	-8,2	-3,0	3,2	0,7	5,4	4,0
Испания	-7,0	-4,4	2,9	0,8	4,3	4,3
Ирландия	-5,7	-4,0	3,7	1,2	1,2	2,6
Румъния	-3,9	-0,1	2,1	-0,6	0,9	2,0
Дания	-3,8	-2,9	1,9	0,8	0,4	1,2
Италия	-2,3	-2,9	2,4	1,0	-2,0	3,3
Португалия	-1,8	-4,6	-1,4	-0,2	5,1	7,0
Полша	-1,5	-4,5	0,3	2,1	1,5	2,5
Холандия	-0,6	0,5	1,8	0,9	-2,0	-1,6
Франция	-0,2	-1,4	0,9	0,8	-1,6	0,6
Великобритания	0,1	-2,9	0,1	0,8	-0,1	1,3
Унгария	0,7	-0,3	0,5	0,3	-2,5	-0,7
Исландия	1,5	5,5	1,0	-2,0	-2,0	-1,1
Белгия	2,2	3,7	0,8	-0,3	-5,4	-5,3
Германия	3,7	3,5	-1,0	-1,4	-1,9	-1,1
Финландия	5,3	3,0	-1,1	-1,7	-3,7	-0,1
Австрия	6,1	1,9	-2,2	-1,3	-1,8	0,5
Швеция	6,7	3,9	-1,4	-1,6	-4,4	-1,5

Източник: Евростат

Наблюдава се също обезпокоителен ръст на дълготрайната безработица през последния период, увеличен брой неактивни младежи, които нито работят, нито учат, продължително отсъствие от пазара на труда и разрастване на такива явления като бедността и социалното изключване.

Таблица 4. Дял на младите хора, които не учат и не работят, през 2010 г.

	15-19	20-24	25-29	30-34	15-24
България	15,6	28,1	27,8	25,3	21,8
Ирландия	11,5	26,3	25,3	23,3	18,9
Италия	11,9	25,9	27,3	26,5	19,1
Испания	11,7	23,5	24,0	23,7	18,0
Гърция	7,9	21,7	24,5	24,4	14,9
Румъния	9,9	21,1	22,0	19,4	16,4
Унгария	4,8	19,5	26,6	27,2	12,4
Великобритания	8,5	18,4	16,3	16,7	13,7
Франция	6,4	18,2	18,9	17,4	12,4
ЕС 27	7,0	18,0	19,7	19,6	12,8
Полша	3,5	17,3	21,7	19,2	10,8
Белгия	5,3	16,2	17,0	15,7	10,9
Португалия	6,9	15,8	17,1	15,5	11,5
Финландия	4,9	13,3	13,3	14,9	9,0
Германия	3,7	12,4	15,2	17,3	8,3
Швеция	4,2	11,4	9,3	8,0	7,8
Исландия	:	9,5	14,9	11,7	7,4
Австрия	5,0	9,2	11,6	12,9	7,1
Дания	3,5	8,5	9,0	8,9	5,9
Холандия	2,2	6,5	8,7	9,6	4,4

Страните са класирани в низходящ ред според дела на младежите от 20 до 24-годишна възраст, които не учат и не работят.

Източник: Евростат

В силно засегнатите от кризата страни младежите, особено младите мъже и най-ниско квалифицираните понасят по-тежък удар от другите, най-вече защото са свръхпредставени във временната заетост в строителството и промишлеността. Политиките на бюджетни ограничения удължиха и усилиха първоначалния шок в различни степени, темпове и времеви параметри. Младежите са засегнати и от замразяването на назначенията в публичния сектор и услугите, финансирани от обществени фондове, което води до няколко последици – докато първоначално рецесията удари предимно младите мъже, впоследствие тя засегна повече младите жени; и докато първоначално пострадна главно най-

нискоквалифицираните, сега вече засегнати са и дипломираните, поне в някои страни (каре 1).

Сегашното положение на младежите различно ли е от предишните кризи?

Най-силно пострадали от настъпилите промени са младежите, но тази констатация не е уникална за сегашния кризисен период. Следва да бъдат изтъкнати обаче някои специфични черти.

Първата особеност е свързана с обхвата, дълбочината и глобалния, може да се каже “структурен” характер на тази криза. Породена от външно сътресение, тя сега се подсилва от безпрецедентни ограничения и спасителни мерки, чийто край не се вижда. За редица европейски страни положението напомня “изгубеното десетилетие” в Япония през 90-те години.

Втората особеност произтича от една небивала ситуация в Европа през период на силно влошена конюнктура. При предишни периоди на забавен растеж мерките за излизане от кризата често засягаха главно и в еднаква степен заетостта на младежите и на най-възрастните работници. Съкращаването най-вече на възрастните работници позволяваше краткосрочно да се смекчи ударът върху другите поколения. Тези съкращения се извършваха посредством редица институционални механизми за оттегляне от работа или от трудова активност, развити в различна степен в отделните страни (ранно пенсиониране, инвалидност, безработица с освобождаване от задължение за търсене на работа и др.). При настоящата криза този лост за реструктуриране не изигра ролята на амортизатор. Дори напротив, след цяло десетилетие реформи, насочени към увеличаване на коефициента на заетост на възрастните работници и към повишаване на пенсионната възраст, трудовата активност на възрастните работници нарасна в ЕС. Въпреки че в дългосрочен план не настъпва непременно заместване на работните места между млади и стари¹ при регулирана заетост, задържането на възрастните на работа може да породи краткосрочно ефект на заместване. В САЩ коефициентът на активност на лицата над 55 годишна възраст също значително се е повишил (с 1,4 пункта от края на 2007 г. до средата на 2011 г.), докато за същия период коефициентът на активност на младежите от 16 до 24 годишна възраст рязко е спаднал (с 4,7 пункта). Това разнопосочно развитие, което води началото си от 2000 г. и чиято първопричина е обезценяването на

¹ В страните от ОИСР съществува положителна корелация между коефициентите на заетост на младежите и на най-възрастните.

пенсионните спестявания и недвижимото имущество на възрастните работници, е без прецедент в САЩ от края на Втората световна война.

Третата особеност на сегашната криза е свързана с изведения от началото на миналото десетилетие приоритет за общо повишаване на образователното равнище (таблица 5). В стратегията Европа 2020 е заложено като цел до края на десетилетието най-малко 40% от лицата във възрастовата група 30-34 години да имат висше образование. По-високата образованост трябваше да отговори по-успешно на потребностите на предприятията и да улесни трудовото приобщаване на младите, но в някои страни доведе до още по-голяма селекция и изключване. Това поражда силно разочарование, тъй като младежите не намират работа или им се предлагат твърде несигурни работни места, с ниско заплащане и под нивото на тяхната квалификация.

Таблица 5. Образователно равнище на лицата от 30 до 34-годишна възраст и изменение в периода 2000-2010 г.

	Дял на висшистите във възрастовата група 30-34 г.		Дял на среднистите във възрастовата група 30-34 г.	
	Дял през 2010 г. (%)	Изменение за 2000-2010 г. (в пунктове)	Дял през 2010 г. (%)	Изменение за 2000-2010 г. (в пунктове)
ЕС 27	33,6	11,2	80,2	7,5
Полша	35,3	22,8	93,4	4,7
Ирландия	49,9	22,4	86,9	16,5
Франция	43,5	16,1	84,2	10,2
Дания	47,0	14,9	87,1	1,9
Холандия	41,4	14,9	83,0	8,9
Швеция	45,8	14,0	87,6	0,0
Великобритания	43,0	14,0	84,0	18,1
Португалия	23,5	12,2	47,6	21,9
Испания	40,6	11,4	65,3	14,5
Унгария	25,7	10,9	86,0	4,6
Белгия	44,4	9,2	82,6	10,0
Румъния	18,1	9,2	75,2	-12,7
Исландия	40,9	8,3	73,4	13,0
България	27,7	8,2	80,6	4,3
Италия	19,8	8,2	68,8	13,0
Финландия	45,7	5,4	91,9	6,4
Германия	29,8	4,1	86,4	1,2
Гърция	28,4	3,0	73,7	4,6
Австрия	23,5	3,0	87,9	4,6

Класация на страните в низходящ ред според увеличението на дела на висшистите във възрастовата група 30-34 години.

Източник: Евростат

Вследствие на това, отскоро се наблюдава значително увеличение на емиграцията в най-засегнатите от рецесията страни – Ирландия, южноевропейските страни и страните от Централна и Източна Европа. Предварителните данни са несигурни, но редица източници потвърждават засилената емиграция на младежите, особено на висшистите. Тази тенденция е тревожна по две причини – тя е показателна за изключително неблагоприятна ситуация и чувство за безперспективност в тези страни; тя предвещава отслабване на производствената база на засегнатите страни, което може да се окаже трайно.

Държавните политики от 2007 г. насам и отражението им върху младите

От две - три десетилетия насам младежите са обект на специални политики. Те могат да се изразяват в мерки за насърчаване на заетостта (специални трудови договори в частния и публичния сектор, освобождаване от осигурителна тежест, специални правила за наемане на работа и др.), доходни политики (минимални заплати за младежи) и особени мерки за социална защита (достъп до системата за обезщетения при безработица или други социални трансфери). Още преди кризата се водеха спорове за ролята на тези целеви политики – действат ли те в подкрепа на младите? Или напротив, създават “изключения от общото правило” и насърчават несигурната заетост? Не спомагат ли за общо влошаване на условията на труд? В някои случаи, например в Холандия, минималната заплата за млади работници оказва влияние върху заетостта на близките възрастови групи, като по силата на конкуренцията доведе до снижаване на нормите на заплащане в някои отрасли. Приемането на целеви мерки за младежите има и друга неблагоприятна страна – то показва, че те следва да се разглеждат като нещо “отделно”.

Някои мерки не са насочени предварително към младежите. Но както преди, така и по време на кризата най-несигурните форми на заетост или на отклонение от стандартния трудов договор пропорционално обхващат много повече младежите: „зелените фишове”¹ в Португалия, гражданските договори в Полша, мнимите самонаети в Италия и най-общо облекчените разходи за труд и механизмите, създаващи условия за непълноценна заетост (срочни

¹ Фиш за заплащане на извършена работа, който освобождава работодателя от всякакви ангажименти и лишава работника от редица трудови права – осигурителни вноски, платен отпуск, надбавки за стаж, коледни и великденски премии, обезщетения за безработица.

договори, временна работа, наемане на непълно работно време, ниски заплати).

Правителствата не остават пасивни пред влошеното положение на младежите. Много бързо международните организации – ОИСР, МОТ и Европейската комисия определят като приоритет положението на младите, за да се възпре покачването на безработицата и да се предотврати маргинализацията на младите от кризата. Действително, предишните периоди на икономически спад показват, че навлизането на пазара на труда е решаващ момент за бъдещата професионална реализация.

Целеви политики, насочени към или срещу младите?

В диагностите си международните организации не долавят своеобразието на тази криза и безпрецедентното ѝ отражение върху положението на младежите, затова и не предлагат нови държавни политики. Малкото въведени нови мерки са свързани с функционирането на пазара на труда и търсенето на работна сила (чрез намаляване на разходите за труд и по-добро съответствие между предлагане и търсене на работни места), обучението (първоначално и последващо), предлагането на работна ръка (чрез промени в обезщетенията за безработица или въвеждането на принудителни мерки за по-активно търсене на работа).

Някои мерки са предназначени да въздействат върху функционирането на пазара на труда, като занижават задълженията на работодателя по трудовоправните норми, възприемани като пречка за наемането на младежи. Формите са най-различни. Например в Холандия бе разрешено на работодателите да предлагат четири последователни срочни договора, вместо три. Подобна мярка бе въведена и в Испания. В Гърция бе предвидено въвеждането на по-ниска минимална заплата за лицата до 25-годишна възраст, по подобие на съществуващата в Холандия. Ефектът от тези мерки е, че внасят още по-голяма гъвкавост или несигурност в редица работни места, заемани от младежи. Понякога се комбинират с финансови стимули под формата на субсидии или финансови облекчения за предприятията, с цел да се намалят разходите за труд и да се насърчи заетостта.

Други мерки са насочени към по-добро засичане между предлагане и търсене на работа чрез улесняване на достъпа до информация (за вакантните работни места) и развитие на службите по заетостта. В период на влошена конюнктура и свита заетост тези мерки, иначе не изискващи много средства, имат твърде ограничен ефект.

При обучението акцентът е поставен върху повишаването и адаптирането на знанията и уменията към потребностите на предприятията. За най-уязвимите групи програмите често предвиждат обучение на работното място, особено форми на чиракуване или стажуване, от които единодушно се очаква да улеснят трудовото приобщаване на младежите¹. Например във Франция стремежът е да се намали броят на “отпадналите” от образователната система и да се засилят формите на стажуване. Целта на правителството е да се увеличи броят на учащите и стажуващи младежи от 530 хиляди през 2011 г. на 800 хиляди през 2015 г. Въпреки рекламата на тази мярка нейното развитие зависи от финансово-икономическото състояние и перспективите на предприятията. Всъщност в периода 2008-2010 г. броят на стажуващите младежи е намалял. Освен това, преминалите през чиракуване младежи не са особено пощадени от кризата. Трудно е да се предотврати процикличния характер на подобна мярка.

Откъм предлагането на работа би могло да се помисли, че дълбоката криза ще накара властите да въведат заместващи доходи или предпазни мрежи за младежите без работа. Те обаче често са забравяни или пренебрегвани в социалните системи – в две трети от страните от ОИСР младежите, напуснали образователната система, нямат право на никакви социални плащания, освен ако не удостоверят наличието на достатъчен стаж. Механизмите за обезщетение при безработица често са насочени в полза на по-възрастните работници или на притежаващите по-продължителен трудов стаж. Все пак в някои страни отпреди кризата съществуват механизми за закрила на младежите. В Дания младежите, плащали доброволни осигуровки след завършване на образованието си, могат да получават помощ за безработица, чийто размер е намален за лицата под 25 години. В Белгия, Гърция и Великобритания са предвидени скромни помощи за младите безработни, навлизащи на пазара на труда. Във Франция Националният колективен договор за осигуряването при безработица от декември 2008 г. позволи да се намали от шест на четири месеца необходимият стаж за добиване на право на обезщетение при безработица. Въпросът за финансовата самостоятелност на младежите също е преразгледан чрез въведената през 2010 г. социална помощ за осигуряване на минимален доход на младежите. Условието за достъп до тази мярка (двегодишен стаж през последните три години) я правят практически недостъпна за

¹ Въпреки че в дългосрочен план положителното въздействие е по-комплексно, когато става въпрос за развиване на специални знания и умения, които не се предават лесно.

повечето младежи – мярката трябваше да обхване 160 хиляди младежи до 25-годишна възраст, а към средата на 2011 г. те са по-малко от 10 хиляди. При високата младежка безработица и по логиката на ограничаване на социалните разходи, както и недоверието към поведението на безработните, надделява желанието мерките да стават по-строги, дори принудителни. Такъв е случаят с Великобритания, където мерките за безработните младежи бяха засилени чрез механизми за контрол, принуда и специфични санкции¹.

Политиките по заетостта, застрашени от мерките за икономии

Мерките за икономии в публичните сектори, включващи замразяване на назначенията на мястото на излизащите в пенсия, дори съкращения в някои страни², орязването на държавните фондове за други сектори, създаващи работни места, намаляват броя на наетите младежи в тези сектори, което засяга повече жените, отколкото мъжете.

Сегашните мерки са продължение на предишните. Субсидираната заетост в непазарния сектор се поставяше под въпрос още преди кризата, било под претекст за ефективност, било от идеологически съображения. Изведеното като приоритет намаляване на бюджетните дефицити накара правителствата, въпреки кризата, да отхвърлят тези антикризисни мерки, особено ефикасни срещу изключването на младежите, или да ги включат в дневния ред в твърде орязан вид. Акцентът беше поставен върху субсидираната заетост в пазарния сектор. Но поради добре известните процеси на селективност и “обиране на каймака”, облагодетелствани са преди всичко най-годните за заетост младежи, а най-нискоквалифицираните безработни младежи остават изключени. Недостатъкът на тези мерки е, че имат подчертано процикличен характер, което впрочем обяснява защо не постигат очаквания успех.

¹ Тази тенденция се развива и в други страни не само по отношение на младежите, например във Франция с решението да се наложи полагаането на седем часа седмично обществено полезен труд на получаващите социална помощ за осигуряване на минимален доход.

² От 2008 до 2010 г. спадът на заетостта в дейност “публична администрация” в ЕС е средно със 7,9 % за младежите от 15 до 24 години срещу 0,2 % за лицата от 25 до 64 години. Номенклатурата NACE обаче не включва дейностите в сектор “образование” и “здравеопазване и социални дейности”, които представляват значителен дял в публичната заетост.

Кризата продължава да тегне над пазара на труда и при положение, че в редица страни се налага безпрецедентно затягане на коланите, се засилват безпокойствата относно съживяването на стопанската дейност и заетостта.

Държавните политики предвиждат неефективни проциклични мерки, които са дори противоположни в период на забавен растеж. Във всички случаи политиките по заетостта не са на висотата на предизвикателствата и дори са поставени под въпрос от съображения за бюджетни икономии.

А в случаите, в които политиките по заетостта остават в сила, съществува опасност техният краткосрочен и средносрочен ефект да бъде неутрализиран от пагубното въздействие на приетите планове за строги ограничения.

Реакции и представителство на младежите

Влошеното положение на младежите на пазара на труда, съчетано с липсата на надежда за бързо подобрене, предизвиква силно недоволство. То се подхранва в значителна степен и от чувството за декласиране у някои категории дипломирани, от бремето на частното задлъжняване в някои страни и от чувството, че младежите са оставени да се оправят сами или са белязани с клеймо.

Дипломи с по-слаби защитни функции

Във всички страни дипломата става все по-необходимо, но все по-недостатъчно условие за трудова реализация, както личи от разликата в нивата на безработица според образователното равнище (таблица 1). В повечето страни дипломата все още играе защитна роля срещу безработицата. Въпреки това, в страни като Испания, Гърция, Португалия и Италия безработицата при висшистите достига рекордни стойности, а работните им места често са посредствени и несигурни. Това засилва чувството, че дипломата вече не предпазва от изпадане в положение на непълноценна заетост. През последните години възникнаха различни движения в Италия, Гърция и Испания, чиито инициатори са дипломирани и работещи младежи, които обаче получават по 600, 700 или 800 евро и трудно преживяват с такива доходи.

В други страни, като Франция, ролята на дипломите изглежда решаваща и предизвиква засилен ефект на подбор. Сред завършилите образованието си през 2007 г. над четири пети от висшистите работят, докато само 55% от среднистите и 48% от незавършилите средното си образование имат работа.

Бремето на частната задлъжнялост

В някои страни бремето на частното задлъжняване във връзка с образованието също подхранва недоволството на младежите или чувството им за безнадеждност и за проиграна съдба. Някои младежи, не непременно най-маргинализираните и социално слабите, са много задлъжнели, а още не са навлезли на пазара на труда и имат по-малко шансове да навлязат бързо, или са загубили работата си (често несигурна, ниско платена и не успяла да им осигури достатъчна социална защита).

Задлъжняването във връзка с разходите за образование разрази първите прояви на недоволство – първото протестно движение от декември 2010 г. срещу новоизбраното правителство на Камерън беше дело на студенти, обявили се против тройното увеличение на и без това високите такси за записване в университета. Проблемът се поставя със същата острота и в САЩ, където се увеличава броят на необслужваните кредити за образование. Преди, когато дипломираните младежи имаха добри перспективи на пазара на труда, връщането на средствата, вложени в образование, изглеждаше поносимо. Сега вече не е така.

Задлъжняването на младежите във връзка с жилищните имоти в Испания, в други южноевропейски страни и във Великобритания също утежнява тяхната самостоятелност. Независимостта и отделянето от родителите са свързани с изнасянето в самостоятелно жилище, а в страните от Южна Европа най-вече със закупуването на жилище. Мнозина от закупилите жилище в период, когато безработицата беше спаднала и се беше стабилизирала на ниско ниво, когато лихвените проценти бяха ниски, когато заплатите се увеличаваха, а цените на недвижимите имоти растяха още повече и създаваха ореол на богатство, днес изпитват трудности за връщане на заемите, докато същевременно стойността на жилището им рязко е спаднала. Испанските банки изпадат в затруднения поради нарастващия брой необслужвани жилищни кредити. За младежите, живеещи още при родителите си, перспективата да имат някой ден самостоятелно жилище изглежда далечна. Във Великобритания безработицата и несигурната заетост създават още по-големи проблеми за придобиване на жилище или запазване на наличното, тъй като правителството премахна мерките за жилищна помощ.

Чувство за липса на признание и налагане на обществено клеймо

Мерките на държавната власт понякога придобиват характер на обществено клеймо именно защото тези механизми на политиката по заетостта или тези минимални заплати са специфични за младежите. Тези целеви мерки имат символично значение, тъй като третират младежите, особено социално слабите, като нещо „отделно“, като лица с предполагаема по-малка работоспособност или пригодност за труд.

Освен това, необходимите средства за младежката еманципация не винаги са признати. Отказът на политиките да предоставят на младежите средства за минимална самостоятелност понякога проличава съвсем явно, като в случая с механизмите за обезщетение, почти недостъпни за неуспелите да се пласират на пазара на труда. Особено в страните от Южна Европа обстановката е такава, че сякаш се разчита на семейната солидарност за финансовото обезпечаване на младите, независимо че семействата са еднакво засегнати от рецесията.

Нови и разнообразни реакции на недоволство

Дългове, диплома, безработица, несигурност, налагане на обществено клеймо – множество фактори изкрystalлизират и подхранват разочарованието и гнева на младежите. Колкото по-голяма е инвестицията в образование, толкова по-голямо е разочарованието. При силно влошеното състояние на заетостта и липсата на перспективи за скорошно подобрене в редица страни възникнаха социални движения, особено сред дипломираните младежи от южноевропейските страни, които се чувстват декласирани¹.

Оттегляне и надигане на глас

Недоволството на младежите поражда няколко вида реакции, в това число оттегляне (*exit*) и надигане на глас (*voice*). Професионалната демотивация е реакция, подобна на бягство, отказ и оттегляне от дейност, която може да се изрази в напускане на пазара на труда и на всякакъв вид обучение („отпадане“ от

¹ Силното разочарование от липсата на реализация на дипломираните младежи в страните от Северна Африка беше една от причините за неотдашните арабски революции.

образователната система, други форми на неактивност, като младежи, които нито учат, нито работят) или да приеме формата на емиграция (смяна на страната). Тези два вида отстъпление се наблюдават в разнообразни форми в отделните страни и не се изключват взаимно. Обезсърчението и чувството за безсилие могат също така да предизвикат отказ от всякакъв вид индивидуално или колективно действие, както понякога се твърди за младежите в Италия.

На тези форми на отстъпление и оттегляне се противопоставя надигането на глас, както ясно личи при младежките площадни движения. Именно чрез тези движения като че ли се очертава най-видимата опозиция в страните с най-строги мерки за икономии – в Гърция, Португалия, Испания, Великобритания (с протестите на студентите през декември 2010 г. и младежките размирици в бедните квартали през май 2011 г.) и дори в САЩ с движението „Окупирай Уолстрийт”. Всички тези движения се разгръщат на фона на „арабската пролет”, вдъхновила донякъде някои протестни форми на младежите в други страни.

Разнообразие на младежките движения

По повод тези младежки движения някои автори отбелязват, че в случая не е налице конфликт между поколенията и бунт срещу по-възрастните. Всъщност тези движения се радват на подкрепата и дори на участието на хора от всички поколения. Освен това, дори и причините за разразяването им да са национални, те още отначало се вписват в една транснационална перспектива, европейска или международна, най-вече защото приетите от правителствата мерки за икономии им изглеждат наложени отвън, от международните или европейските организации (Европейската комисия, Европейската централна банка, Международния валутен фонд), от международните финансови пазари. Това транснационално измерение не променя изобщо местната основа на реакцията, както при движението на испанските „възмутени”, които са окупирали площад Пеурта дел Сол от май 2011 г., за да изразят на висок глас бунта си срещу бума на безработицата и политиката на икономии на испанското правителство. Движението „Реална демокрация още сега”, което обединява широки обществени слоеве (висококвалифицирани младежи, по-възрастни безработни, учители, социални работници и др.), поставя акцент върху местните предизвикателства – да се спре изхвърлянето на улицата на задлъжнели жилищни собственици, реформа на избирателната система и др.

Протестите обхванаха и други европейски страни и САЩ. Недоволните от цял свят са обединени от някои общи знаменатели, но исканията се вписват в националната проблематика. Едновременната проява на тези движения не бива да подвежда и да създава впечатление за тяхното единство, включително и в някои страни като Великобритания, където на разнородния младежки състав по отношение на социалната среда и географското местоположение съответства известно различие в реакциите. Първите прояви от края на 2010 г. бяха дело на студенти или бъдещи студенти, произхождащи по-скоро от средните класи, бунтовете през лятото на 2011 г. бяха дело на младежи от най-бедните квартали.

В англосаксонските страни на прицел са взети финансовият сектор, банковата система и свръхбогатите. Многозначително е наименованието на разрасналите се движения «OccupyWall Street» (окупирай Уолстрийт), «Occupy London Stock Exchange» (окупирай лондонската фондова борса). От средата на септември 2011 г. в САЩ се надига небивало социално движение, тласкано от младежите и подкрепяно от синдикалната централа (AFL-CIO), както и от няколко големи синдикални федерации и различни прогресивни сдружения. „Окупирай Уолстрийт” е насочено предимно срещу крупните банки от Уолстрийт и най-успешно котираните на фондовата борса едри компании. Техният лозунг „Ние сме 99% от населението%” изразява не само разрастването на неравенството, но и това, че огромното мнозинство от населението търпи последиците от криза, предизвикана от съставляващите 1 % най-богати, успели да присвоят непропорционално голям дял от националното богатство и да завземат властта в тяхна угода. Ето защо това движение изразява също така ясен стремеж към демокрация.

В Италия движението беше определено насочено към оставката на премиера Силвио Берлускони и срещу неговите политически маневри. Исканията са свързани със заетостта, съживяването на икономиката и срещу драстичното орязване на бюджетните средства в образованието, изследователската дейност и културата.

В Гърция недоволните протестираха срещу строгите мерки и корупцията, орязването на доходите, безконтролното нарастване на дълга. В Португалия движението “15 октомври” издига по-обща искания за пряка демокрация, която да отговаря на очакванията на гражданите, тъй като поради кризата сегашната демокрация е накърнена от известен авторитаризъм.

Въпреки различията помежду им тези движения имат една обща черта – те изискват личната и колективна съдба на хората да не зависи повече от безконтролните международни финанси.

Каква е ролята на синдикалните организации?

Синдикалните организации проявяват загриженост към младежите и тяхното членство, най-малкото с оглед на бъдещото си развитие. Трудностите да подмладят членската си маса може да се дължат на това, че младите работници биват наети предимно в секторите с традиционно слаба синдикализация и ниски нива на колективно договаряне. Това може да обясни относителната незаинтересованост на младежите към синдикалните организации, например в Италия и Гърция. Тази констатация е особено валидна в обстановка, в която синдикалното движение е отслабено от кризата, а социалният диалог е значително раздробен в някои страни (особено в Ирландия, Португалия и Испания), което не спомага за мобилизацията на младежите от синдикалните организации или насочването им към младежките проблеми.

Връзките между новите младежки движения и синдикалните организации се оказват сложни. Синдикатите в някои случаи бяха изпреварени от тези движения, най-вече в Испания и Великобритания, тъй като недоволните младежи поставят под въпрос традиционните йерархични форми на властта и представителството, както и начините за вземане на колективни решения. Освен това, синдикалните организации понякога са възприемани като твърде близки до управляващите партии и обвинявани, че са приели или готови да приемат политиките на строги ограничения, наложени от тези правителства, например в Испания и Гърция. Във всички случаи те трудно мобилизират младежите под своите знамена, което не е ново явление, но изпъква особено ясно сега.

Синдикалните организации не останаха бездейни. В повечето страни, и по-конкретно в Холандия и Португалия, те създадоха или активизираха младежки секции. Същото явление се наблюдава и в САЩ, където синдикалната централа AFL-CIO изгради младежка структура през 2010 г. Във Великобритания възникват нови форми на обединение. Големите синдикати от държавното управление и учителските синдикати се присъединиха към студентските организации и проведоха кампания срещу премахването на стипендиите. Движението Youth Fight for Their Jobs (младежите се борят за работни места), подкрепено от редица синдикати, изглежда

още по-обещаващо откъм възможностите за сътрудничество и прехвърляне на мостове между синдикати и младежки движения.

Общо взето, синдикалните организации не бездействат. Те отхвърлят мерките за строги икономии, особено най-несправедливите, изтъкват изострения характер на младежката безработица и необходимостта да се осигурят повече възможности за младежите, да се създадат качествени работни места и да се предприемат мерки срещу растящото неравенство в условията на труд. Синдикатите в някои страни се противопоставят на работодателските организации, които при промененото в тяхна полза съотношение на силите поради кризата и нарастването на масовата безработица виждат в сегашната ситуация благоприятна възможност да настояват за премахването на “твърдите ограничения” и други мерки за защита на труда, определяни като пречка за наемане на млади работници и представяни като причина за безработицата. Имат се предвид минималните заплати, законодателните или нормативни разпоредби във връзка с изпитателния срок, уволненията, обезщетенията при прекратяване на трудовия договор и др.¹. По отношение на допусканите изключения за младежите в трудовото законодателство синдикатите се опасяват не само, че подобни изключения ще имат повече отрицателни, отколкото положителни ефекти за младите работници, а и че впоследствие, поставяйки в конкуренция наемните работници от всички възрасти, ще доведат до снижаване на социалните и трудови норми на всички работници, поне в някои сектори.

Заклучение

Както и при предишните периоди на икономически застой, но по по-изявен начин, голямата рецесия доведе до силно влошаване на положението на младежите на трудовия пазар. Трудното приобщаване на младежите не се дължи на някаква незаинтересованост към труда, нито на пълното несъответствие на образователните системи, както твърдят някои, а на общ недостиг на търсенето. Сегашните трудности обаче не са просто временен проблем, свързан с лошата конюнктура. Всъщност перспективите са тревожни, като се имат предвид структурните особености на сегашната криза..

¹ Резултатите от икономическите анализи сочат нееднозначно влияние на трудовата защита върху младежката заетост и общо взето не успяват да обяснят младежката безработица и по-високия процент безработни младежи с трудовата защита.

Първо, обхватът, мащабът и всеобщият ѝ характер, особено съпътстващите оздравителни мерки чрез бюджетни икономии предвещават едно бъдещо загубено десетилетие. Когато цяла една възрастова група се оказва декласирана и осъдена на несигурност, а бъдещето ѝ изглежда мрачно, както в най-засегнатите страни, маргинализацията става колективна и води до трайно висока, продължителна безработица, до социално изключване на голям брой младежи и до вероятни обществени сътресения в бъдеще.

Второ, условията за навлизане на пазара на труда рязко се влошават, при положение че от едно десетилетие насам се отдава приоритет на образованието и общото ниво на квалификацията значително се е повишило. Кризата ще остави следи и върху професионалната реализация и доходните равнища на дипломираните, а в някои страни и върху възможността за връщане на заемите, взети по време на обучението.

Държавните политики се оказват под нивото на предизвикателствата, тъй като не са бюджетно обезпечени поради режима на икономии, но също така и защото предприетите мерки следват линията на водените политики от 90-те години насам под формата на избирателни и проциклични мерки, които ако не допринасят за влошаване на положението и несигурността на младежите на пазара на труда, поне не са в състояние да ги предотвратят.

Последвалото лично и колективно чувство на безсилие изостря разочарованията, безпокойството или гнева и предизвиква тревожни прояви на отстъпление (обезсърчение и оттегляне от пазара на труда и/или от образователната система, емиграция и др.), но също така все по-често и надигане на глас, най-вече чрез безпрецедентните и най-разнообразни движения, които възникват от една година. Предвид особеностите на кризата, би било непредпазливо да се залага на краткотрайния и временен характер на тези прояви на социален протест.

ПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

1. Chronique internationale de l'IRES, n° 133, 2011
2. Commission européenne (2010), *Europe 2020 une stratégie pour une croissance intelligente, durable et inclusive*.
3. Eurofound (2011), *Jeunesse et travail*, Fondation européenne pour l'amélioration des conditions de vie et de travail.